

KOVÁCS ZITA

TEÓRIA NÉLKÜL, ŐSZINTÉN

TKét évtizede várt kötet látott napvilágot Kieselbach Tamás szerkesztésében, a Nagy István művészetét bemutató képzőművészeti album. Az első és utolsó négy mű, amely Nagy István művészetének bemutatására vállalkozott Pap Gábor ötvennégy évvel ezelőtt megjelent munkája (Pap Gábor: *Nagy István (1873–1937)*. Budapest 1965), a negyvenkét évvel ezelőtt publikált Solymár-monográfia (Solymár István: *Nagy István*. Budapest 1977), harmincöt évvel ezelőtt Murádin Jenő tanulmánykötete (Murádin Jenő: *Nagy István*. Bukarest 1984), majd Sümei György forráskiadványai voltak (Lóránth László–Sümei György: *Nagy István*. Csíkszereda 2007). Elsősorban e művek szerzői igyekeztek valamilyen szempontú egységes, tágabb művészettörténeti kontextusba helyezni és megrajzolni a modern magyar művészet egyik legjelentősebb alakjának művészetét.

IKieselbach Tamás az 1990-es évek végén kezdte kutatni, fényképezni, összegyűjteni, dokumentálni Nagy István alkotásait a Kárpát-medencében. Azóta eltelt húsz tanulságos esztendő, amelynek távolságával mérhető, milyen nehéz egy magyar művészettörténésznek, műgyűjtőnek 2019-ben Nagy Istvánról írni, a 20. század első felében formálódó, majd a két világháború közé térben és időben beágyazódott művészpályát feltárni és bemutatni.

IKieselbach a *Modern magyar festészet* című köteteiből jól ismert módon újra arra tett kísérletet, hogy egy életművet ne a hagyományos művészettörténeti módszerekkel, a klasszikus monográfiák kronologikus történetiséget, „szóbeliséget” követő igényével mutasson be. Nagy István művészetének értékelését természetesen nem megkerülve (hat rövid esszében bemutatva), de az életművet sokkal inkább vizuálisan reprezentáló monumentális reprodukcióválogatás közreadásával tárja elénk. Mert bár egy művészi pálya megismerhető az alkotó sorsának, személyes és szakmai életútjának, művészi fejlődésének, a pálya formálódásának leírásával, Kieselbach Tamás mégsem ezt az utat választotta. Ezeröttszáz műtárgyfotóból csaknem hatszázat kiválasztva, a műalkotások kiváló minőségű reprodukciójának vizuális tömegével akarja láttatni az életmű valódi jelentőségét. Értőn, érzékenyen és szuggesztíven válogatott és szerkesztett oldalpárokon, az életmű meghatározó témái és korszakai dallamvariációinak tengelye és vonala mentén vezeti kézen fogva az olvasót. A kötet tizenhat közyűjtemény, hét galéria és aukciósház és számtalan magángyűjtő tulajdonában

az életművet
sokkal inkább
vizuálisan
reprezentáló
monumentális
reprodukció-
válogatás
közreadásával
tárja elénk

a kötetben
rendszerezett
(nyilvánvalóan
töredékes volta
mellett is) hatalmas
méretű oeuvre
látványa szinte
vizuális
sokk-ként hat

lévő alkotás reprezentatív adattára. A Nagy István-életmű vizuális feldolgozását, szubjektív értelmezését archív fényképek, Sára Sándor és Darabos György erdélyi fotográfiái, neves és névtelen kortársak és utódok vallomásai segítik. A monumentális életmű többnyire magángyűjteményekben őrzött, lappangó darabjainak közreadása, a kötetben rendszerezett (nyilvánvalóan töredékes volta mellett is) hatalmas méretű oeuvre látványa szinte vizuális sokk-ként hat.

- ¶ Kieselbach Tamás korábbi köteteiből jól ismert határozottsággal és szenvedéllyel vállalta fel véleményét ezúttal is, amikor igazán jelentős számú reprodukcióval l'art pour l'art szeretné megmutatni Nagy István művészetét. Teória nélkül, őszintén és más hangon akar szólni és megszólaltatni gondolkodókat az egyetemes művészettörténet egyik legkülönlegesebb magyar egyéniségéről.
- ¶ Földényi F. Lászlót, Nádas Pétert, Markója Csillát, Kemény Gyulát és Kolozsváry Mariannát szólította meg, hogy vele együtt valljanak a maguk hangján, a maguk nyelvén, a maguk eszköztárával Nagy Istvánról. A Széchenyi-díjas esztéta, műkritikus, egyetemi tanár, a Kossuth-díjas író, drámaíró, esszéista, a művészettörténészek, a restaurátor és műgyűjtő is mind irodalmat írnak, amikor Nagy Istvánról szólnak. Magától értetődően mindnyájan más diskurzusból, más látószögből közelítenek az életmű felé, amikor azonban pontosan szeretnék megfogalmazni a Nagy István-i mű jelentőségének mibenlétét, egyetértenek: Nagy István egy olyan festészeti nyelvet hozott létre, amelyet mindenki ért. Egy olyan világot alkotott, amely belesimul a tájba. Egy olyan világot, amely tabukat sért, amelynek témája a témátlanság, a magyar sors, a magyar nyelv, az anyanyelv transzcendenciája, a mindig beljebb, mindig közelebb a mindig tárgyiasabb és dologiasabb témák felé. Egy olyan világot alkotott, amelynek nincs szüksége önmagán túli jelentésre, dagályos, nagyot mondó, üres fecsegésre. Talán ezért történt, hogy a kötet esszéinek szerzői irodalmat írnak, amikor róla írnak. Nem művészettörténeti helyét, szerepét és jelentőségét keresik és méltatják. Nem a kifejezőmódok milyenségéből indulnak ki, nem formai kérdésekből, amelyek nagyon hasznos tájékozási lehetőséget nyújtanak ugyan, de végső soron egyoldalú megítéléshez vezethetnek. Miközben Nagy István művészetének titkát keresik, egy Nagy István-i modellre lelnek. Pontosán érzik, hogy Nagy István páratlan, társtalan művészetével olyan modellt, olyan

Mert bár egy művészi pálya megismerhető az alkotó sorsának, személyes és szakmai életútjának, művészi fejlődésének, a pálya formálódásának leírásával, Kieselbach Tamás mégsem ezt az utat választotta.

Nagy István: Anyám munka közben, 1908
Türr István Múzeum

Nem mérvadó, hogy fejlődése szinkronban volt-e a kortárs művészet nyugat-európai irányaival vagy sem.

Nem mérvadó, hogy a korábbi irányzatok formakincsével mit tudott kezdeni.

formanyelvet teremtett, amely jellegzetesen 20. századi és jellegzetesen magyar volt, amelyet utána csinálni még egyszer lehetetlen. Pontosan érzik, hogy azért tudott a művész valami újat, szokatlant, addig ismeretlen közölni önmagáról és a világról, illetve kettejük kapcsolatát azért tudta új, megismételhetetlen kontextusba helyezni, mert nem mesélt arról, ami történt, hanem benne élt. Nem mérvadó, hogy fejlődése szinkronban volt-e a kortárs művészet nyugat-európai irányaival vagy sem. Nem mérvadó, hogy a korábbi irányzatok formakincsével mit tudott kezdeni.

¶ A szerzőktől megtudhatjuk, ki miért érzi egészen újnak, másnak, egyedülállónak Nagy István művészetét. Földényi F. László a bizánci, egyiptomi, görög művészet magasságaiba emeli a feketeség transzcendenciáját: „Kihívás Nagy István képeit nézni. Művei hamar foglyul ejtik a tekintetet, mágnesként vonzzák, s ha mégis elkalandozik, konokul visszaparancsolják magukhoz. A szem azután apránként letapogatja a látványt, minden részletet alaposan szemügyre vesz. Ám a tekintet mintha mégis mindvégig egyetlen pontra szegeződne. Az egyes részletek ugyanis, mégannyira különbözzenek is egymástól, mintha folyvást egymást ismételnék. Ide-oda vándorol a tekintet, s közben mégis szinte mozdulatlan.”

¶ Nádas Péter mint egy festői anyanyelvhez hajol közel, amikor a Nagy István-i modell közelségéről, tárgyiasságáról, dologiasságáról beszél: „Olyan közelségben van, mint az anyanyelv. Habár engem idegen költőre emlékeztet. Sötétségből világló fényeivel, barnáival, kékjeivel Georg Trakl költészetére. Mindketten az első világháború izsamós árkaiból térnek meg. Különb is van közöttük valamilyen rejtélyes testvériség. »Dúlt homlokok fényével jött el az éj« – írja Trakl. »Szép csillagzata fájdalomba kövült orcák felett világított.« Nagy István festészetének hazai recepciója szempontjából az anyanyelvi közelség persze nem feltétlenül kedvező. Hazai recepciója alig is volt, alig is van. Ami volt, abban jórészt dagály, nagyotmondás vagy üresség fedti el alakját és munkáját, külföldi pedig nincs számottevő. Ha az anyanyelvemen beszélek, akkor nem kérdezem, hogy miért asztal az asztal neve, vagy miért szék a szék. Nem kérdezem, hogy miért ne lehetne Tisch, miért ne lehetne chaise. Vagy, ha egyszer nem lehet, mert az egyes dolgok a maguk feltételei és adottságai szerint vannak kitéve

*hazai recepciója
alig is volt, alig is
van, ami volt, abban
jórészt dagály,
nagyotmondás
vagy üresség
fedti el alakját és
munkáját, külföldi
pedig nincs
számottevő*

Nagy István: *Tél a Bakonyban*, 1926
Türr István Múzeum

a gravitációnak, akkor a gondolkodásban mi minden következik mindebből, ezt sem kérdezem.”

*zárkózott, fojtott,
szenvédélyes
embernek írják le az
emlékezők*

¶ Markója Csilla az érzékelés szurdokaiba vezet bennünket, egy előzmények nélküli művészet dallamvariációinak, a kortársak visszaemlékezéseinek áttekintésével. „Zárkózott, fojtott, szenvédélyes embernek írják le az emlékezők. Némelyek szerint folyton Monopol gyűrőgumit, mások szerint kenyérgalacsinokat gyúrogatott, ami, teszük hozzá, állandó idegfeszültségre vall. A tésztagyurma aztán jól jött a szén visszatörléséhez. Beszélnek a csíki székely zömök alkatáról, mélyen ülő, apró, de sötét lobogású szemérről, átható tekintetéről, »titkos méhszúrástól megdagadt szemhéjak alatt« széles arccsontjairól s arról, hogy keveset beszélt, de akkor vulkáni törmelékként köpte ki az egymáshoz ragasztott szavakat. »Egyetsebeszélj.« Ahogy Nagy András bajai mérnök említette, aki munkáit is fotografálta: »különös beszédmodora volt, olyan kissé szaggatott beszéde, valami idegbetegség lehetett ez nála.«”

¶ Kemény Gyula műelemzéseivel a Nagy István-i stílusfaragás gazdag variációinak szemléletes példáit tárja elénk, felvetve az életmű védettsége megteremtésének kérdését: „Kivételes szerencsémnek tartom, hogy Nagy István művészetével az első meghatározó találkozásra már tizennégy éves koromban sor került. Felejtetetlen élményem az a nagyszabású gyűjteményes kiállítás, amelyet az akkor még a Kossuth téren működő Nemzeti Galériában láthattam 1967-ben. Első látásra otthon éreztem magam Nagy István képei között. Olyan odaadó figyelemmel bámultam és hallgattam festői summázatát, mint azelőtt a természet közelségében megbölcöszölt nagyszüleim képes beszédben összegző igazságait. A korai találkozás azért is volt szerencsés, mert alaposabb művészettörténeti ismeretek híján még nem kísértett a dolgok kényszeres, összehasonlító értékelése. Viszonyítás nélkül is pontosan érteni véltem Nagy István összefüggéseket feltáró világát, és egyben láttam a teljességét. Ekkor még nem foglalkoztam azzal, hogy az egylényegűvé sűrített piktúrájában szétszálazzam a mit és a hogyant.”

¶ Kolozsváry Marianna a Nagy István-művek genezisét a festő belső tájain haladva a távoli székely haza hegyei között véli felfedezni. „Ki látott Nagy István-képet, amelyen bajor tájat, bajor embert ábrázolt müncheni tanulmányai idején? Ki látta Párizs utcáit, kávéházait Nagy István vásznain, amikor a Julian Akadémia növendéke volt, és ki csodálhatta meg munkáin az olasz vidék szépségét itáliai körútja után? Senki. Senki sem láthatta, mert ott nem is készült semmi. Semmi nem szólalt meg benne az ott látottak nyomán, és a tanulás időszaka után rohant haza Erdélybe tovább fejlődni, a szabad ég alá, az ő »műtermébe«, ahol megtalálta a mindent. »A nagy metropoliszokból, izmusok, múltó divatok

*a tanulás időszaka
után rohant
haza Erdélybe
tovább fejlődni,
a szabad ég alá,
az ő »műtermébe«*

Nagy István: Kaszálók, 1927
Türr István Múzeum

Nagy István: Szántás Erdélyben, 1927
Türr István Múzeum

Pontosan érzik, hogy azért tudott a művész valami újat, szokatlant, addig ismeretlent közölni önmagáról és a világról, illetve kettejük kapcsolatát azért tudta új, megismételhetetlen kontextusba helyezni, mert nem mesélt arról, ami történt, hanem benne élt.

szolgálatából az út végül is a természet felé vezetett vissza. Nincsen más iskola« – vallotta.”

a szerző ma már csaknem kétezer mű ismeretében úgy látja, Nagy István a természeti kép variálásánál sokkal messzebbre jutott: valami újat és addig ismeretlent teremtett

¶ Kieselbach Tamás önreflexív írásában érdekes, új szempontrendszert vázol fel, amikor revideálja a *Modern magyar festészet* köteteiben Nagy István művészetéről megjelent értékeléseket. Míg korábban az alföldi festészet fejezetébe illetve beszéltek Nagy István művészetéről, új monografikus kötetében kiemeli őt Rudnay, Tornyai, Endre Béla társaságából. A szerző ma már csaknem kétezer mű ismeretében úgy látja, Nagy István a természeti kép variálásánál sokkal messzebbre jutott: valami újat és addig ismeretlent teremtett. Szűknek bizonyultak számára a látvány keretei, a forma és szín nyelvén nem ismételni akarta a már sokszor elmesélteket, hanem gondolatokat, állításokat, kérdéseket akart feltenni önmagáról és a világról. A Nagy István-kötet arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy a művész merőben más volt kortársainál, aki nem sorolható be stíluskategóriába, akit a legjelentősebbek között tarthatunk számon. Hasonlíthatjuk őt Van Goghhoz, Cézanne-hoz, Braque-hoz, Klee-hez vagy az alföldi művészekhez, eredetiségén, jelentőségén ez mit sem változtat. Ízig-vérig magyar művész volt (minden romantikus attitűd nélkül), de egyben európai s a szó legtisztább értelmében internacionális. Konstruktív? Expresszív? Másodrendű kérdés. A lényeg, hogy amit modellekből teremtett, és amit általuk, de már saját modelljével közöl, az elidegeníthetetlenül az övé.

¶ A Kieselbach Tamás szerkesztette Nagy István-kötetben összegyűjtött hatalmas adatbázis, a monumentális életmű értékét természetesen nem a művek mennyiségén, a tanulmányok mélységén vagy a kötet súlyán, hanem a minőségén kell megmértenünk, s e minőség, vagyis az európaiság és a magyarság magas szintű korrelációja (amelyet kiválóan láttat a kötet) sok mindenben múlik. Nem utolsósorban teória nélküli „közel hajoláson” és megértésen, valódi értékeink, ha kell, kíméletlen elfogadásán.

Nagy István. *Tisztaság, tömörség, transzcendencia*
Szerk.: Kieselbach Tamás
Budapest 2019

Az ismeretlen Görgei című kiállítás katalógusa
Fotó: Biró Dávid